
Az imperialista békerendszer Közép-Európában – Saint-Germain és Trianon, 1919–1920

A vörös tónusú címlapon négy elegánsan öltözött, mosolygó, egymással – szemmel láthatóan – kellemes beszélgetést folytató úriember fényképe látható. Aki nem ismerné fel őket, azt a könyv 218. lapján megismételt kép eligazítja: David Lloyd George angol, Vittorio Emanuele Orlando olasz, Georges Clemenceau francia miniszterelnököket, valamint Woodrow Wilson amerikai elnököt láthatjuk. A kép – aláírása szerint – 1919 tavaszán, tehát még a békekötés szentesítése előtt készült. De ők láthatóan elégedettek önmagukkal, és bizonyára hisznek az általuk szolgáltatott igazságban. De a kötetben van egy másik kép is (223. o.), amely már kevésbé elégedett embereket ábrázol. Fegyveres francia katonák sorfala mellett, három katonatisztól kísérvé, Benárd Ágoston magyar népjóléti és munkaügyi miniszter, báró Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ, a magyar kormány megbízottai, valamint kíséretük vonul 1920. június 4-én a Nagy Trianon palota felé, hogy aláírják a békeszerződést. A források szerint a katonai kíséretet egy francia alezredes, egy angol őrnagy és egy olasz főhadnagy alkotta.¹ A békében és a fogadtatásban kifejező-

¹ Amikor forrásokat említek, hadd hivatkozzam – a magyar kutatók által írt, Triannonnal foglalkozó, impozáns mennyiségű tudományos és ismeretterjesztő munka helyett – egy Németországban megjelent, nem is történész által készített, rendkívül hasznos összeállításra: Dr. Dobó Attila: A trianoni békediktátum. Oknyomozás. Magyar Kultúra Emlékívek Kiadó. Hely nélkül, 2019. A bácskai származású, de Németországban élő orvos-szerző 230 lap terjedelmű A/3-as méretű tekintélyes könyve valójában forráskiadvány, ezek alapján mutatja be azokat a XIX. századba visszanyúló nemzetiségi elképzeléseket, amelyek az Osztrák–Magyar Monarchia feldarabolását tervezték, felsorolja az I. világháború alatti diplomáciai manővereket, ígéreteket, titkos egyezményeket, amelyekkel az antant hatalmak a háborús vészhelyzetekben Európa közepének kisállamait, illetve a Monarchia nemzetiségeit igyekeztek a maguk oldalára vonni, a nemzetiségi politikusoknak →

dő megalázásra Benárd miniszter azzal próbált reagálni, hogy állva írta alá a szerződést. A hitelesítés, amelyet a 28 győztes és szövetséges állam képviselőinek aláírása tett teljessé, nagyjából negyedóraig tartott. Ezt követően a magyar küldöttség azonnal távozott, a többiek viszont maradtak és melegen gratuláltak egymásnak.

Az I. világháborút lezáró Párizs környéki békékkel kapcsolatban mi ritkán szoktunk Trianonon túltekinteni. Ahogyan Európa akkor – a szomszéd államok propagandája nyomán – úgy ítélte, hogy az addig a Magyar Királyságba kényszerült nemzetiségek méltán akartak önálló országot, általában mi is beérjük azzal, hogy a Dél-Tiroltól (sőt Boszniától) Bukovináig terjedő Ausztriának nevezett konglomerátum nem németajkú népeinek is kijárhatott az önálló államalapítás joga. Arnold Suppan, a bécsi egyetem emeritus történész professzora, az Osztrák Tudományos Akadémia tagja most arról győz meg bennünket, hogy – ahogyan nekünk Trianon – az osztrákoknak a németajkúak millióit elcsatoló saint-germain-i béke jelentett fájó eseményt. Könyve előszava persze arra is felhívja a figyelmet, hogy ma már a két országban eltérő módon viszonyulnak a Nagy Háborút lezáró két békéhez. Míg Ausztriában az 1955-i Államszerződés, és még inkább Ausztria 1995-i befogadása az Európai Unióba halványított a negatív érzelmeken (különösen mivel az Unióban Dél-Tirol németajkú lakosai élhetnek területi és személyes autonómiájukkal), addig Magyarországon – az EU-hoz való 2004-i csatlakozás ellenére – sem csitul az elégedetlenség. Utóbbi igazolására Jeszenszky Gézának (kiemelve, hogy volt külügyminiszter) a *Neue Zürcher Zeitung* 2018. szeptember 26-i számában megjelent cikkét hozza fel (7/8. lap).

Suppan professzor kötete 20 számozott fejezetben (és több melléklettel), kronologikus rendben tárgyalja a békéket megelőző helyzetnek, a békekonferenciának, a győztesek álláspontja kialakításának, a határok körül egymás között kialakult vitáknak a részleteit, s végül a szerződések ráerőltetését a vesztesekre. A kronologikus felépítés nem akadá-

a békekonferenciához benyújtott hamis adatokat, csúsztatásokat tartalmazó beadványait, s végül részletezi a trianoni béke megkötésének körülményeit. A kötetet képek nem, de a tervezeteket nyomatékosító megdöbbentő térképek színesítik. Ironikusan: egyikét-másikát látva még fellélegezhetünk, hogy Trianonban nem a legszélsőségebbeket vették alapul.

lyozza meg abban, hogy már az első – *A nemzeti önrendelkezés és az új „nemzeti államok” megalapítása* című egész Kelet- és Közép-Európára kitekintő – fejezetben szembe ne állítsa a békekötések révén kisebbségi helyzetbe került kb. 25 millió ember kizsárgáltatottságát (sorrendjükben a 6,5 millió németajkú, 5,5 millió ukrán, 5 millió zsidó mögött a több mint 3 millió magyar a negyedik helyre került, hogy kilenc további, „mérsékeltebb számban” kisebbségre jutott nemzetiség kövesse) a Wilson elnöktől származó, az önrendelkezés jogát mind a háború alatt, mind utána hangoztató megnyilvánulásokkal. Szerző hangsúlyozza, hogy az amerikai elnök által többször használt kifejezés ugyan nem szerepelt a nevezetes 14 pontban, de későbbi gyakori használatával Wilson elnök egyébként sem az elcsatolt kisebbségekre, hanem az általa pártolt új nemzetalkotókra gondolt. Az önrendelkezés hangoztatásával kapcsolatban a győztesekben akkor merült fel némi kétség, amikor egy brit politikus, James Headlam-Morley amiatt kezdett aggódni, hogy mi lenne a teendő, ha az osztrákok a németekhez szeretnének csatlakozni, és a szövetségeseeknek az eddiginél hatalmasabb Németországgal kellene majd szembenézniük. A megcsonkult Ausztriában a békefeltételek megismérésekor valóban felvetődött az Anschluss gondolata, amit azután francia fenyegetésre – attól félvén, hogy ez további területi csonkításokhoz vezet majd – maguk a németek utasítottak el (37–38., 42.).

Az osztrák szerző természetesen az Ausztriára, és a saint-germain-i békére vonatkozó részleteket tárgyalja alaposabban. A győzteseket – a magyar történelemből is ismert – szempontok vezérelték: büntetés, nyereség, megelőzés. A büntetés a háborús felelősség egyértelmű áthárítását jelentette a vesztesekre. A versailles-i békének ez volt az egyetlen kitétele, amit – az országuk területe 13 százalékának, lakossága 10 százalékának elvesztésébe beletörődő – németek csak külön francia ultimátum nyomán voltak hajlandók aláírni (36.). Tiltakoztak ellene saját békéjük aláírását megelőzően az osztrákok is, mondván, hogy nem ők üzentek hadat Franciaországnak és Angliának, még kevésbé a később bekapcsolódó Egyesült Államoknak, hanem éppen ellenkezőleg, de itt a románokat és az olaszokat is említhették volna (113.). Mégis, a felelősség egyoldalú áthárítása szolgáltatott ürügyet a hatalmas háborús kártérítés kivetésére a háborúban tönkrement, a

békékben megcsonkított, gazdaságilag fejlett területeiket elveszítő országokra. A megelőzés pedig a Németország hátában kialakítandó ellensúlyt jelentette, amelyet a franciák képesnek tartottak arra, hogy elejét vegye egy újabb német támadásnak.

A szerző kiemeli a békekonferencia egyoldalúságát. Alig több mint száz évvel korábban, a napóleoni Franciaországról ítélező bécsi kongresszusra a veszteseket is meghívták, s tudjuk, hogy a rafinált Talleyrand-nak még engedményeket is sikerült kicsikarnia. Ezúttal azonban a vesztesek már csak akkor reagálhattak – azt is eredménytelenül – amikor a döntéseket – megalázó körülmények között – tudomásukra hozták. (A Karl Renner kancellár által vezetett osztrák küldöttséget például három hétig várakoztatták.) A békekonferenciára szakértők százai érkeztek, diplomaták, térképészek, gazdasági szakemberek. A döntésekbe azonban valójában nekik is kevés beleszólásuk volt. Azokat a „négy nagy”, – a címlapon is ábrázolt négy derűs államvezető – hozta meg, sokszor hamis információk, csúsztatások, de leginkább személyes elfogultságuk alapján. Amikor Lloyd George kérésére Apponyi Albert benyújtotta a történeti Magyarország Teleki Pál által készített nemzetiségi térképét, a franciák azzal utasították el, hogy Magyarország 1867 óta támogatta a porosz, majd a császári német imperializmust (131.). A leggátálatalanabb követelésekkel egyébként éppen azok az államok léptek fel, amelyektől a nagyok a legszerényebb katonai támogatást kapták. A szerző nyomatékosan emlékeztet arra, hogy a vereségüket 1916 végén elismerő románok 1918-ban tulajdonképpen csak hat nappal a november 3-i padovai fegyverszünet megkötése után léptek be újra a háborúba, hogy azután ellenállás nélkül nyomuljanak végig Erdélyen és Magyarország keleti felén, egészen Budapestig.

A béketervekben az nem okozott gondot, hogy a Monarchia osztrák felén élő számos nemzetiségnek lehetőséget biztosítsanak az addigi határokon túl élő nemzettársaikhoz való csatlakozásra, vagy éppen önálló államuk megszervezésére. De a „nagyok” túltették magukat azon a nehézségen is, hogy a Csehországot körülvevő hegykoszorú lakosai főleg németek voltak. Itt a történeti határokat érvényesítették. Hiába tiltakoztak az osztrákok azzal, hogy így 3,5 millió németajkú lakos jut 6,3 millió cseh uralma alá, s várták volna el a wilsoni elvek

érvényesítését, véleményüket nem hallgatták meg (37.). (Az etnikai szempont az Ausztriával határos területeken Ausztriához, a Németországgal határosak esetében – ne felejtjük, Szilézia még Németország része volt – a Németországhoz való csatolással lehetett volna megoldható.) Hiába tiltakoztak maguk az érintett területek lakosai is, a bevonuló csehek esetenként katonai erővel verték le őket. A csehországi Teplicén (Teplitz-Schönau) 1919. március 4-én 54 halott és 84 súlyos sebesült maradt a tüntetés helyszínén (52.). Csehszlovákia végül úgy lett „nemzetállam”, hogy lakosságának alig kétharmada (65 százaléka) volt cseh vagy szlovák nemzetiségű (46.).

Szerző megértő a magyarokkal kapcsolatban is. A „proletárdiktatúrát” egyértelműen a Károlyinak 1919. március 20-án átadott, szintiszta magyar tiszántúli területek kiürítésére utasító Vix jegyzék következményének tartja (124–126.). Károlyi – aki már 1918. november 13-án, a belgrádi fegyverszünet aláírásakor érezhette Franchet d’Esperay ellenséges viselkedését – most kitört, hogy akkor csináljanak Magyarországból francia, román vagy cseh gyarmatot (126.). Másnap lemondott, s átadta a hatalmat Kun Béláéknak. Suppan professzor természetesen elfogadja a „vörös terror” igazságtalanságát, azt mégis elismeri, hogy amikor a konferencia – azt követően, hogy júniusban a tanácskormány csapatai a Felvidék keleti felén Eperjesig jutottak, s ott Tanácsköztársaságot alapítottak – visszavonulást parancsolt nekik, és a gátlástalanul előrenyomuló románoknak, Kun Béláék ennek engedelmesskedtek, a románok viszont nem. A konferencia azonban nemhogy a tanácsrendszert kiváltó Vix jegyzék hatását, de a tanácskormány engedékenységét sem vette figyelembe. Kun Béláék a büntetés egyik ürügyét szolgáltatták (179.).

A Monarchia helyén szerveződő új államok vezetői persze egymással sem mindig tudtak könnyen megegyezni. Az észak-olaszországi határokról (Trieszt, Isztria) az olaszok és a jugoszlávok (87–89.), a bánágról a románok és szintén a jugoszlávok (67., 129.), Lengyelország új határaitól a lengyelek a csehek között (61.) robbant ki vita. Amikor Beneš – Magyarország elszigetelésére – összekötő folyosót (korridor) szeretett volna létesíteni Jugoszláviával, ezt a jugoszlávok utasították el (43.).² A szlovák Milan Hodža és Bartha Al-

² A Beneš által 1919-ben tervezett, Moson településtől Nagykanizsáig tartó korridor feltüntető térképet közli Dobó doktor könyve a 213. lapon.

bert magyar hadügyminiszter között tervezett tárgyalásokat a csehszlovák magyar határról maga Beneš írta felül, kiállva a Duna-Ipoly vonalát követő határ mellett (133.).

A magyar történetírásban is felbukkannak azok a mozzanatok, amelyek a megváltoztathatatlan megváltoztatásának reményét kellették. Többségük a brit politikához kapcsolódik, megíúsításuk pedig rendszerint a franciák, többnyire Clemenceau közbelépéséhez. A britek kezdeményezték 1919. február/március fordulóján a Csallóköz és Kassa környékének magyar kézen hagyását, amit a franciák torpedóztak meg (124., 132.). Ugyancsak ez történt akkor is, amikor a britek, az 1919. júniusi román előre nyomulás láttán követeknek a tárgyalásokról való kizárására tettek javaslatot. Azt a szintén brit gondolatot, hogy a háborús kártérítés előteremtését elősegítendő, az utódállamok alkossanak gazdasági célú Dunai Föderációt (az ötletet a neves közgazdász John Maynard Keynes is támogatta), maguk a térség győztes kisállamai vetették el (94.). Két – összességében jelentéktelen – kivételtől eltekintve (Klagenfurt, Sopron) eredménytelenek maradtak azok az indítványok is, amelyek népszavazást kértek az elcsatolandó területeken. Erre a válasz az volt, hogy az érintett területek lakossága már 1918 októberében-novemberében kifejezte akaratát, amikor olaszok, románok, jugoszlávok és csehszlovákok tömeggyűléseiken, nemzeti bizottságaik létrehozásával a határokon túl lakó testvéreikhez való csatlakozás mellett döntöttek (134.).

A saint-germain-i és a trianoni békéket nem előzte meg a veszteséssel folytatott egyeztetés, utóbbiak meghallgatása. A győztesek elutasították bármiféle kompromisszumot, pedig az új államok kialakításánál végül tabula rasával dolgozhattak. A nagyok – mindenekelőtt Clemenceau – elfogadták a kisállamok mohó követeléseinek legtöbbszörét. A határok meghúzásában végül az etnikai szempont nem játszott szerepet. Azokat politikai (stratégiai, gazdasági, földrajzi) érvek alapján húzták meg. A két békekötés mindemellett óvakodott a „terület átruházás” kifejezést használni, helyette mindenütt az új határok földrajzi (folyókhoz, hegyekhez) való kapcsolását hangoztatta (152.).

Az utolsó fejezetben a szerző a béke következményeivel és értékelésével foglalkozik. Azon, hogy az osztrák és magyar történetírás

elítéli, s komoly szerepet tulajdonít igazságtalanságainak a II. világháború kirobbanásában, magunk is tudjuk. Amit azonban nálunk so-
káig nem volt szabad kimondani, szerző a Szovjetunió és Jugoszlávia
II. világháború utáni expanzióját is bevonja a következmények közé,
amely továbbra is fenntartotta a nagy, soknemzetiségű államokat.
Többségük számára így csak a Szovjetunió és Jugoszlávia 1991-i,
valamint Csehszlovákia 1993-i széthullása hozta meg a lehetőséget
az önálló államalakításra, jó részük valójában csak ekkor élhetett az
önrendelkezés jogával. Mára – Suppan professzor szerint – az I. vi-
lágháború után meghúzott határok csak Ausztria számára maradtak
változatlanok (179.). Kár, hogy a szerző itt elfelejtkezik arról, hogy
Magyarország is a trianoni határok között él, sőt, ha a Pozsonnyal
szemközti Oroszvárra és a két másik, 1947-ben elcsatolt magyar fa-
lura gondolunk, még annál is kisebb lett.

A könyv első lapjain a Monarchia nemzetiségi térképét, az utol-
sokon a békerendszerben létrehozott új államok térképét láthatjuk,
de ez utóbbiban annak feltüntetésével, hogy ezek az államok hány
nemzetiségi lakost foglaltak magukba. A szöveges részt pedig 28
kép zárja. Közülük 8 ún. karikatúra, amelyeken a magyar humorhoz
szokott gondolkodásunkkal nem feltétlenül tudunk derülni. Egy bé-
csi újság 1919. áprilisi címlapja láncait letépő vágató bikát ábrázol
Furor Kungaricus aláírással, és *Á Berlin* kiegészítéssel, talán arra
utalva, hogy Kun Béláék Berlinig akarnák kiterjeszteni a proletárdik-
tatúrát. Egy másik, 1921-i keltezésű címlapon francia katona biztatja
a hatalmas, *Nyugat Magyarország* feliratú zsák alatt görnyedő rövid-
nadrágos figurát: „Kedves Michel, megkaptad a mi szeretett aján-
dékunkat. Biztosíts arról, hogy biztonságban hazaviszed.” Ebből a
karikatúrából talán némi osztrák lelkifurdalást olvashatunk ki, hogy
ők is részesei lettek a mi szétdarabolásunknak?

Arnold Suppan könyve nemcsak a történészek, hanem minden
érdeklődő számára tanulságos olvasmány. Szerző anyagát levéltári
forrásokból, gazdag szakirodalomból, a politikusok megnyilvánu-
lásaiból (emlékiratok, beszédek) veszi, szövegét gyakran hosszabb
idézetekkel egészíti ki. Sajnos az ausztriai, csehországi és ameri-
kai levéltári források mellett magyarországiak nem szerepelnek,

de hiányukat azért enyhíthetik történészeink (Ádám Magda, Litván György, Ormos Mária stb.) idegen nyelvű forráskiadványaiból, valamint az irodalomjegyzékben említett, magyar szerzőktől származó idegen nyelvű szakmunkákból származó ismeretek.

A szerző korrekt, a tényeket középpontba állító módszerével kapcsolatban ellenvetést nem tudunk tenni. Talán azt sem kifogásolhatjuk, hogy az osztrák békeszerződés körülményeinek több hely jut, mint a magyarnak. De azért azt mégsem hagyhatjuk szó nélkül, hogy az utolsó előtti, a nemzetiségi politika címet viselő 19. fejezetben szinte kizárólag a csehországi németekről esik szó (162–167.), a Kárpát medencében kisebbségi sorba került magyarokról nem, de végül máshol sem. És a bevezetőben felrőtt elégedetlenségünknel sem találunk utalást arra, hogy bizony a szomszéd államokban élő magyarság helyzete sehol sem közelít a dél-tiroli németekéhez, ami az osztrákok kedélyének javulását elősegítette.

Négy politikus mosolyának szenteltük recenziónk első mondatait. Fejezzük be akkor most egyikük egyáltalán nem derút keltő megnyilvánulásával. Nobuaki Makino japán külügyminiszter emlékiratában olyan esetet örökített meg, amikor a konferencián Clemenceau Ion Brătianu román követet utasította rendre (169–170.). A román követ – előtte és utána is miniszterelnök – az általuk is először hallott tervezet elfogadására kért volna haladékot, nehogy sietségük arra utaljon, hogy milyen alárendelt szerepet is játszottak a döntéshozatalban („nehogy szégyellnünk kelljen magunkat népeink előtt” – mondta), amire az elnöklő Clemenceau, helyéről felpattanva mennydörögni kezdett: „Ki nyerte meg ezt a háborút? Egyedül az Entente! Nekünk van jogunk dönten!”.

Arnold Suppan: *The Imperialist Peace Order in Central Europe – Saint Germain and Trianon 1919–1920*. (Az imperialista békerendszer Közép Európában – Saint-Germain és Trianon, 1919–1920) Austrian Academy of Sciences Press, Vienna 2019. 250 o.

Ifj. Barta János